

UDC: 159.92

*С. Чернявська, аспірантка (ORCID 0000-0002-4443-288X)
Національний авіаційний університет, м. Київ*

ЗМІСТОВІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ПІЛОТІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті представлені і проаналізовані результати теоретичного та емпіричного дослідження психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності, на основі яких було виведено основні змістові лінії розвитку психологічної готовності до діяльності на формульованому етапі дослідження. Методологічною основою емпіричного дослідження була концептуальна авторська модель психологічної готовності студентів-пілотів до професійної діяльності, яка узагальнює погляди науковців щодо розуміння суті поняття психологічна готовність до професійної діяльності та її структури з урахуванням психологічних аспектів льотної діяльності пілота цивільної авіації та умов здійснення такої діяльності. На констатувальному етапі дослідження було виявлено такі компоненти психологічної готовності та їх показники, що потребують цілеспрямованого психокорекційного впливу на наступному формульованому етапі дослідження (цінності саморозвитку та власного престижу в професії, спрямованість інтересів у напрямку «Людина-Знакова система» (мотиваційний компонент), академічна успішність (компонент досвіду), швидкість переробки інформації, середня продуктивність уваги, просторове і репродуктивне мислення (професійно важливі особливості психічних процесів). Кореляційний аналіз за критерієм Спірмена показав наявність зв'язків між вище наведеними показниками компонентів психологічної готовності, що уможливить проведення спільної корекційної роботи. Програма розвитку психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності передбачає психокорекційний вплив одразу на три складові психологічної готовності (мотиваційний компонент, компонент досвіду та професійно важливі особливості психічних процесів) з урахуванням наявності, характеру і рівня значимості взаємозв'язків між ними, а також механізмів формування кожного окремого компонента залежно від ступеню соціальної чи біологічної обумовленості його становлення. Результати впровадження такої Програми будуть відображені у наступних наукових працях.

Ключові слова: змістові лінії розвитку, психологічна готовність, професійна діяльність, пілоти цивільної авіації.

Вступ. Розвиток авіаційної галузі як в Україні, так і в усьому світі, що передбачає неупинну модернізацію, високу автоматизацію повітряних суден і ускладнення керування ними, закономірно вимагає залучення найбільш висококваліфікованих фахівців нового покоління, які володіють необхідними знаннями, навичками та вміннями і можуть гарантувати надійність людського фактору безпечності польотів.

Зростання вимог до професійного рівня авіаційних кадрів на ринку праці зумовлює пошук шляхів підвищення ефективності їх фахової підготовки. Традиційна підготовка майбутнього авіаційного спеціаліста в технічному ЗВО в більшій мірі спрямована на предметне навчання, що призводить до звуженого сприйняття своєї професійної діяльності та формує так зване алгоритмічне бачення світу. При цьому недостатньо уваги приділяється

психологічній складовій такої підготовки – розвиткові психологічної готовності до професійної діяльності саме як інтегративного особистісного утворення; як загальної, довготривалої, підготовленості усіх сфер психіки до виконання діяльності з високою результативністю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття психологічна готовність до діяльності було введено у психологію ще у 50-х роках минулого століття, проте воно не втратило своєї актуальності й сьогодні, особливо, коли мова йде про професійну діяльність екстремального характеру. Дана проблема знайшла своє відображення у наукових працях, які стосувалися питань становлення особистості (у тому числі і професійного становлення), у теорії навчання та психології праці (Б. Ананьєв, О. Бодальов, П. Гальперін, Д. Богоявленський, Л. Віготський, Д. Ельконін, О. Ковальов, К. Платонов, С. Рубінштейн, В. Лубовський, В. Моляко та ін.) і набуло особливого значення у зв'язку з необхідністю визначення ступеню здатності індивіда ефективного здійснювати певний вид трудової діяльності. У попередніх працях ми посилаємося на таких дослідників психологічної готовності до діяльності як М. Д'яченко, Л. Кандилович, К. Платонов, Є. Мілерян, П. Чамата, Д. Ніколенко, Н. Шеляховська, В. Зарицька, В. Горгома, В. Семиченко, Г. Балл, С. Максименко, О. Хохліна та ін. Останні дослідження і публікації в психологічній науці були присвячені вивченню психологічної готовності до різних видів діяльності, зокрема педагогічної (П. Горностаї, В. Бочелюк, М. Хромова та ін.), психологічної (Н. Антонова, О. Шипилова, Л. Долинська та ін.),

управлінської (О. Іванова, Л. Карамушка, О. Щотка, А. Москальова, В. Мельничук, та ін.), інженеро-конструкторської (О. Хохліна, Л. Яковицька, Л. Помиткіна, О. Лич, Д. Хохлін), екстремальної (О. Кокун, О. Колесніченко, Т. Ахаян, Л. Аболіна, Є. Степанова та ін.).

У авіаційній психології проблемою фахової підготовки льотного складу і розвитку психологічної готовності до діяльності займалися такі дослідники: В. Пономаренко, Р. Невзоров, Р. Макаров, С. Зінковська, О. Задкова, І. Окуленко, О. Керницький, П. Картамишев, В. Злагодух, О. Тарасова ін.). Формування професійних компетенцій у майбутніх авіаційних фахівців описано в працях О. Герасименка, О. Довгого, Г. Пухальської, А. Савицької, В. Ягупова, Л. Яковицької, О. Лич, О. Горського та ін.). Різноманітні аспекти професійної діяльності спеціалістів авіаційної галузі описували: Д. Гандер, Б. Гольдштейн, Є. Мілерян, З. Гератеволь, К. Платонов, А. Скрипець, Є. Мілерян, А. Дранко, О. Горський, О. Марченко, І. Приходько, Ю. Блашко, О. Підлубна, І. Бочаров, К. Воєводата ін. Експериментальні дані, отримані при вивченні професійно важливих якостей і професійного відбору авіаційних фахівців описані у працях наступних дослідників: Т. Плачинда, О. Кокун, О. Захарова, В. Харченко, В. Тогобицька, Л. Яковицька, О. Хохліна, О. Лич, О. Горський А. Москаленко, Н. Макаренко.

Проте, теоретичний аналіз психолого-педагогічних джерел показав, що на сьогоднішній день проблема розвитку психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх пілотів цивільної авіації

потребує подальшого опрацювання, переосмислення і визначення основних змістових ліній розвитку, які базуватимуться на власному емпіричному дослідженні і будуть покладені в основу Програми розвитку психологічної готовності до професійної діяльності майбутніх пілотів цивільної авіації.

Методика дослідження.

Методологічною основою нашого емпіричного дослідження була авторська концептуальна модель психологічної готовності студентів-пілотів до професійної діяльності, описана у наших попередніх працях [1], [2], яка узагальнює погляди науковців щодо розуміння суті поняття «психологічна готовність до професійної діяльності та її структури з урахуванням психологічних аспектів льотної діяльності пілота цивільної авіації і умов здійснення такої діяльності. Обрані психодіагностичні засоби відповідають меті та завданням дослідження. Мета емпіричного етапу – дослідити складові психологічної готовності майбутніх пілотів до професійної діяльності через обрані показники та з'ясувати наявність чи відсутність взаємозв'язків між ними, а також характер таких взаємозв'язків.

Емпіричне дослідження психологічної готовності майбутніх пілотів до здійснення їх професійної діяльності передбачало три етапи: підготовка, психодіагностика та аналіз отриманих емпіричних даних. На підготовчому етапі було визначено емпіричну базу дослідження, здійснено вибір психодіагностичних засобів, продумано комплекс необхідних організаційних заходів і відповідну матеріальну базу для їх реалізації. На етапі діагностики – проведено власне емпіричне дослідження. На етапі аналізу

здійснювався кількісний та якісний аналіз отриманих емпіричних даних, кореляційний аналіз за критерієм Спірмена в (програма IBM SPSS Statistics 23) та інтерпретація отриманих результатів відповідно до мети і завдань, які були поставлені.

Емпіричною базою дослідження виступала кафедра аеродинаміки та безпеки польотів літальних апаратів Аерокосмічного факультету Національного авіаційного університету, де дослідною роботою було охоплено 40 студентів другого курсу, які навчаються за спеціальністю «Льотна експлуатація повітряних суден».

В основу вибору психодіагностичних методик для вивчення вище зазначених показників психологічної готовності майбутніх пілотів до їх професійної діяльності було покладено критерії доцільності, надійності та валідності. Для емпіричного вивчення мотиваційного компонента було обрано такі методики: «Опитувальник термінальних цінностей І. Сеніна», «Опитувальник для оцінки мотивації до досягнення успіху Т. Елерса», «Опитувальник для оцінки мотивації до уникнення невдач Т. Елерса», «Диференційно-діагностичного опитувальника Є. Климова». Компонент досвіду, змістова і операційно-організаційна його складові, досліджувався шляхом аналізу навчальної документації (освітньо-професійна програма «Льотна експлуатація повітряних суден», заліково-екзаменаційні відомості з навчальних дисциплін, протоколи проходження виробничої тренажерної та виробничої фахової практики) з метою вивчення змістового наповнення навчання майбутніх пілотів у закладі вищої освіти і визначення ступеня їх оволодіння

необхідними знаннями, навичками, уміннями (середній бал) за шкалою академічної успішності ECTS. Емпіричне вивчення професійно важливих особливостей когнітивних та емоційно-вольових психічних процесів студентів-пілотів цивільної авіації здійснювалося за допомогою психодіагностичних методик: «Шкали приборів», «Кільця Ландольта», «Компаси»; «Встановлення закономірностей»; анкета оцінки нервово-психічної стійкості «Прогноз» [3]; опитувальник діагностики емоційно-вольової сфери особистості М. Чумакова [4]. Для вивчення професійно значущих особистісних властивостей студентів-пілотів були використані методики: «Методика діагностики темпераменту Я. Стреляу», «16-факторний особистісний опитувальник Р. Кеттела», «Шкала особистісної готовності до ризику Г. Шуберта», «Шкала толерантності до невизначеності С. Баднера» та «Короткий орієнтаційний тест (КОТ) В. Бузіна, Е. Вандерліка».

Сформованість компонентів психологічної готовності, враховуючи визначені показники для кожного з них та їх дозовані прояви визначалася за рівнями: високий, середній та низький [5].

Результати. Результати констатуючого етапу дослідження відображають дані щодо складових психологічної готовності до професійної діяльності за визначеними показниками, а також наявності та характеру зв'язку між окремими показниками структурних компонентів психологічної готовності до професійної діяльності. Розглянемо їх далі в тексті статті.

Мотиваційний компонент психологічної готовності до

професійної діяльності. Як мотивація до успіху, так і мотивація до уникання невдач виявлена переважно на середньому рівні у досліджуваних нашої вибірки (60% і 40% відповідно). Високий рівень мотивації до успіху було виявлено у 40% осіб, що значно перевищує частку високого рівня мотивації до уникання невдач – 25% і свідчить про стійке прагнення зробити ту чи іншу справу добре і швидко для досягнення в ній необхідного високого рівня (Г. Мюррей). Низький рівень мотивації до уникання невдач притаманний 15% опитаних респондентів. В дослідженнях Д. Мак-Клелланда було достовірно зафіксовано, що ті студенти, у яких під час навчання переважала мотивація успіху, через багато років після закінчення університету мали значно вищі досягнення у професії та кар'єрі, ніж у мотивованих уникненням невдачі однокурсників. Щодо термінальних цінностей майбутніх авіаторів, то вони переважно відповідають середньому рівню сформованості (власний престиж: 75% – середній і 25% – низький рівні; високе матеріальне положення: 85% – середній, 15% – низький рівні; саморозвиток: 60% – середній, 25% – низький та 15% – високий рівні), що загалом є достатнім для становлення пілота повітряного судна як особистості і як фахівця, проте аналіз змісту професійної діяльності в авіаційній галузі свідчить про те, що її виконання пов'язується значною мірою з цінностями-ідеалами, то ж на вершині ієрархії цінностей авіаторів мають знаходитися саморозвиток та власний престиж у професійній діяльності на противагу до високого матеріального положення, яке можна було б віднести до цінностей-необхідностей (О. Хохліна).

Спрямованість інтересів опитаних юнаків у напрямку «Людина-Техніка» (високий рівень – 25%, середній рівень – 75%, низький рівень – 0%) переважає над напрямком «Людина-Знакова система» (високий рівень – 15% , середній рівень – 70%, низький рівень – 15%) при їх рівноцінному значенні для опанування льотної діяльності, яка передбачає не лише безпосереднє управління високотехнічними сучасними літаками, але й використання багатьох знакових систем, що використовуються під час керування, включаючи мови спілкування [6]

Досвід як компонент психологічної готовності до професійної діяльності. Академічна успішність, як показник досвіду студентів-пілотів вибірки дослідження, визначалася за середнім балом семестрової рейтингової оцінки за шкалою ECTS з навчальних дисциплін згідно освітньо-професійної програми «Льотна експлуатація повітряних суден» (бакалавр). Отже високий рівень був виявлений лише у 30% студентів, решта розділилися порівну на 2 групи: середній рівень (35%) та низький рівень (35%) академічної успішності, що свідчить про необхідність здійснення цілеспрямованого психолого-педагогічного впливу на студентство на наступному, формуючому етапі дослідження [7]

Професійно важливі особливості психічних процесів як компонент психологічної готовності до професійної діяльності. Коректурна проба «Кільця Ландольта» показала ступінь розвитку показників пам'яті: швидкість переробки інформації є середньою у 55% респондентів, низькою у 45% респондентів. На жаль, не виявлено жодного респондента з

високим рівнем швидкості переробки інформації (0%), що говорить нам про необхідність здійснення психокорекційного впливу за цим напрямком, адже у своїй практичній діяльності майбутні пілоти повинні будуть сприймати і переробляти велику кількість інформації від приборів, диспетчерів, персоналу літака, враховувати метеорологічні умови польоту, і від швидкості переробки цієї інформації буде залежати безпека авіаперельоту. На безпеку авіаперельоту впливає не лише швидкість переробки отриманої інформації, але і її якість, що показує наступний показник – середня продуктивність уваги. Більшість респондентів виявили низький рівень продуктивності уваги (53%) і лише 10% опитаних мають середній рівень продуктивності уваги. Високий рівень продуктивності уваги зовсім не виявлено у даній вибірці (0%). Проте, висока точність уваги визначає здатність людини до безпомилкового виконання діяльності і притаманна 15% опитаних. Більшість респондентів мають середній рівень точності уваги (55%), решта – низький рівень (30%).

За результатами тесту «Шкали» ми можемо зробити висновок щодо рівня оперативної пам'яті студентів-пілотів. Отже, 85% опитаних мають середній рівень оперативної пам'яті, 10% - високий рівень і лише 5% мають низький рівень оперативної пам'яті, що у межах даної вибірки є достатнім для виконання окремих задач трудової діяльності фахівця.

За результатами тесту «Компаси» ми визначили рівень репродуктивного мислення (вирішення типових для професійної діяльності задач) і здатності до оперування просторовими уявленнями, що є дуже важливим у роботі пілота. Отже, 73% опитаних

виявили середній рівень репродуктивного і просторового мислення, 27% - низький рівень і жодний з опитаних респондентів не має високого рівня за цим показником. Кардинально іншими виявилися результати вивчення логічного мислення за тестом «Встановлення закономірностей»: високий рівень – 85% опитаних, середній рівень – 10% опитаних, низький – 5% опитаних. Отже, згідно з результатами емпіричного вивчення професійно важливих особливостей когнітивних психічних процесів студентів-пілотів цивільної авіації ми можемо визначити основні напрямки психокорекційної роботи когнітивної сфери студентів-пілотів: розвиток швидкості переробки інформації, продуктивності уваги, репродуктивного і просторового мислення.

Дані, отримані за результатами Опитувальника для діагностики емоційно-вольової сфери особистості М. Чумакова показали, що у 90% опитаних виявлено середній рівень інтегрального показника вольових якостей особистості і у 10% опитаних виявили високий рівень за цим показником. За анкетною оцінкою нервово-психічної стійкості «Прогноз» більшість респондентів (70%) мають середній рівень нервово-психологічної стійкості, 30% опитаних – високий рівень за цим показником. Отже в даній вибірці не виявлено жодного респондента з низьким інтегративним показником вольових якостей чи недостатньою нейропсихологічною стабільністю, що свідчить про достатньо розвинену емоційно-вольову сферу майбутніх пілотів [7].

Професійно значущі особистісні властивості як компонент психологічної готовності до

професійної діяльності. За «Методикою діагностики темпераменту Я. Стреляу» ми отримали дані щодо рівня вираженості властивостей нервової системи респондентів у відсотках. Переважна більшість досліджуваних (85%) має високий рівень сили процесів збудження (сильна відповідь на стимул, швидке включення в роботу, висока продуктивність праці, низька виснажливність, висока витривалість), гальмування (сильні нервові процеси гальмування, швидка й адекватна реакція на прості сенсорні сигнали, високий самоконтроль, зібраність, пильність, «холоднокровність» у поведінкових реакціях) і рухливості нервових процесів (легкість переключення нервових процесів від збудження до гальмування і навпаки, швидкий перехід від одних видів діяльності до інших, рішучість, сміливість). Середній рівень вираженості за вище перерахованими показниками виявлено у 15% опитаних. Щодо урівноваженості по силі, то у всіх 100% опитаних спостерігається високий рівень урівноваженості, тобто процеси збудження урівноважують процеси гальмування і навпаки, настрої стійкий, адаптація до змінних умов діяльності швидка, стійкість до перешкод висока, ризикованість помірною, самооцінка адекватна.

Професійно значимі риси характеру «нормативність» та «самоконтроль», які досліджувалися за «16-факторним особистісним опитувальником Р. Кеттела», відповідають середньому рівню прояву у більшості опитаних (70% і 60% відповідно). Високий рівень нормативності спостерігається у 30% опитаних і свідчить про їх сумлінність, відповідальність, стабільність,

врівноваженість, наполегливість, деяку схильність до моралізування, розвинуте почуття обов'язку, усвідомлене дотримання загально-прийнятих моральних правил і норм, наполегливість у досягненні мети, ділову спрямованість. Високий рівень самоконтролю виявлено у 40% опитаних, що свідчить про їх цілеспрямованість, сильну волю, вміння контролювати свої емоції і поведінку.

Переважає більшість опитаних за «Шкалою особистісної готовності до ризику Г. Шуберта» показала середній рівень готовності до ризику (80%), яка виявляється в аналізі ситуації і власних можливостей суб'єктом праці, у його поведінці, діях і судженнях. Високий рівень готовності до ризику, як власне і низький рівень, виявлено лише у 10% опитаних.

Дані, отримані за «Шкалою толерантності до невизначеності С. Баднера», дають змогу встановити, що ця риса у досліджуваних проявляється переважно на середньому рівні (80%). Високий рівень толерантності до невизначеності зафіксовано у 20% опитаних. Для толерантної до невизначеності особистості характерними є: почуття комфорту у момент перебування у невизначеній ситуації; сприймання невизначених ситуацій як бажаних; здатність розмірковувати над проблемою, навіть якщо є невідомими усі фактори та можливі наслідки прийняття рішення; здатність приймати конфлікт та напруження, що виникають у невизначених ситуаціях; здатність опиратись відсутності зв'язку та логіки на інформацію, що стрімко надходить; здатність приймати невідоме; здатність сприймати нові, незнайомі та ризиковані ситуації як

стимулюючі; готовність пристосуватись до невизначеної ситуації чи ідеї.

За методикою «Короткий орієнтаційний тест (КОТ) В. Бузіна, Е. Вандерліка» було виявлено дані щодо рівнів інтегрального показника загальних здібностей. Переважна кількість респондентів має середній рівень інтегрального показника загальних здібностей (60%), решта (40%) – високий рівень. Отже, що у більшості досліджуваних спостерігається середній рівень швидкості та точності сприйняття, переключення, розподілу уваги при досить невисокому рівню відволікання; середній рівень розвитку здатності до узагальнення та аналізу, гнучкості мислення. Важливо відмітити, що у даній вибірці не зафіксовано жодного досліджуваного з низьким рівнем загальних здібностей [8].

Обговорення результатів.

Результати, отримані на експериментальному етапі вивчення психологічної готовності до професійної діяльності студентів-пілотів, уможливили виділення змістових ліній розвитку психологічної готовності до професійної діяльності осіб зазначеної категорії, що лягли в основу методики формуючого етапу дослідження.

Згідно визначеної на теоретичному етапі дослідження суті та структури досліджуваного явища, психологічна готовність являє собою як загальну, довготривалу, підготовленість усіх сфер психіки до виконання діяльності з високою результативністю; вона є інтегративним особистісним утворенням включає в себе чотири основні компоненти, від сформованості яких залежить рівень її розвитку:

- мотиваційний – система спонукань, смислів та цінностей майбутнього авіатора, яка здійснює мотиваційно-цільову, спонукальну функцію;

- досвід – компонент психологічної готовності до діяльності, що має змістову та операційно-організаційну складові, де змістова складова передбачає наявність необхідних для виконання професійної діяльності знань, а операційно-організаційна – засвоєння необхідних для виконання професійної діяльності умінь та навичок;

- професійно важливі особливості психічних процесів – пізнавальні та емоційно-вольові психічні процеси, необхідні для забезпечення виконання трудових задач, передбачених професійною діяльністю;

- професійно значущі особистісні властивості – складова, що стосується вимог до темпераменту, характеру та здібностей суб'єкта праці.

Слід зазначити, що така структура не лише відображає наше розуміння поняття «психологічна готовність», особливості професійної діяльності пілота цивільної авіації і професійні вимоги до нього як суб'єкта праці, але й відповідає двовимірній структурі особистості К. Платонова [С. 443, 9]. Як перший рівень у структурі особистості К. Платонов розглядає динамічну функціональну структуру, яка містить чотири підструктури – спрямованості, досвіду, форм відображення та біологічно обумовлену підструктуру. Другим рівнем у даній структурі особистості виступають характер та здібності, які розглядаються як загальні, інтегративні якості особистості. Вчений також сформулював шляхи формування

підструктур особистості, які відповідають компонентам психологічної готовності у нашому дослідженні, від найбільш соціально обумовленої до найбільш біологічно обумовленої підструктури. Таким чином, згідно підходу К. Платонова до формування підструктур особистості, у Програмі розвитку психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності передбачалося використання таких психолого-педагогічних методів навчання і виховання, за допомогою яких можна підвищити рівень сформованості структурних компонентів психологічної готовності та їх показників.

Розвиток мотиваційного компонента передбачає здатність майбутніх фахівців налаштовувати себе на здобуття необхідних професійних знань, умінь та навичок і формування компетентності діяти ефективно і швидко у надзвичайних ситуаціях, передбачених їхньою професійною діяльністю. При цьому від студентів очікується значне переважання мотивації на досягнення успіху над мотивацією до уникнення невдач; переважання цінності саморозвитку і власного престижу над високим матеріальним положенням; висока спрямованість інтересів до техніки («Людина-Техніка») та знакових систем («Людина-Знакова система»). Становлення даної складової психологічної готовності є найбільш соціально обумовленим, а отже здійснюється за допомогою мотиваційних лекцій, бесід, тематичних дискусій, проектної роботи тощо. У досліджуваних виявлено недостатньо виражену спрямованість інтересу «Людина-Знакова система», тому у Програмі використовувалися спеціальні заняття,

метою яких було розкриття видів знакових систем, з якими працюють пілоти цивільної авіації у ході виконання професійних задач та їх значення у роботі сучасного пілота. У респондентів попередньо був виявлений позитивний зв'язок високого рівня між інтересом «Людина-Знакова система» та такими показниками компонентів психологічної готовності: спрямованість інтересу «Людина-Техніка», мотивація на досягнення успіху, академічна успішність, готовність до ризику, нормативність, сила процесів збудження, нервово-психічна стійкість. Отже цілеспрямований вплив на перераховані вище показники позитивно впливатиме на зазначений показник, що потребує корекції.

На розвиток досвіду як складової психологічної готовності до професійної діяльності вже досить помітно впливають біологічно обумовлені властивості особистості, проте провідним фактором лишається педагогічний вплив і активне навчання. У досліджуваних виявлено недостатньо високий рівень академічної успішності, яка є показником досвіду студентів-пілотів. Проте, попередньо був виявлений позитивний зв'язок високого рівня між академічною успішністю та швидкістю переробки інформації, середньою продуктивністю уваги, середньою точністю уваги, оперативною пам'яттю, логічним мисленням, просторовим і практичним мисленням, нервово-психічною стійкістю, силою процесів збудження, здібностями і готовністю до ризику. У зв'язку з цим, у програмі використовувалися методи, при застосуванні яких одночасно підвищувався рівень розвитку усіх

вище перерахованих показників компонентів психологічної готовності.

- Розвиток професійно важливих особливостей психічних процесів, необхідних для забезпечення виконання трудових задач, передбачених професійною діяльністю, у межах нашого дослідження був спрямований саме на ті показники, які у більшості респондентів ще не досягли необхідного рівня прояву. Зокрема мова йде про швидкість переробки інформації та середню продуктивність уваги, а також просторове і репродуктивне мислення. Позитивний зв'язок високого рівня значущості було виявлено між:

- швидкістю переробки інформації та середньою продуктивністю уваги, середньою точністю уваги, оперативною пам'яттю, просторовим і практичним мисленням, нервово-психічною стійкістю, готовністю до ризику, академічною успішністю, мотивацією досягнення успіху, цінностями власного престижу та саморозвитку;

- між середньою продуктивністю уваги та швидкістю переробки інформації, середньою точністю уваги, оперативною пам'яттю, просторовим і практичним мисленням, нервово-психічною стійкістю, академічною успішністю;

- між просторовим і практичним мисленням та швидкістю переробки інформації, середньою продуктивністю уваги, нервово-психічною стійкістю, академічною успішністю, мотивацією досягнення успіху, мотивацією на уникання невдач, інтересом «Людина-Техніка».

Велика кількість кореляційних зв'язків між показниками професійно важливих особливостей психічних процесів та показниками інших

складових психологічної готовності до професійної діяльності показує, що цей компонент розвивається у активній взаємодії з іншими компонентами шляхом вправлення, хоча і має досить значну біологічну обумовленість у кожного окремого індивіда.

Розвиток професійно значущих особистісних властивостей майбутніх пілотів цивільної авіації як найбільш біологічно обумовленої складової психологічної готовності є найскладнішим з точки зору ефективності соціального впливу на індивіда, проте він можливий шляхом системних тренувань. Професійно значущі характеристики нервової системи, риси характеру та здібності студентів, які увійшли до нашої вибірки, переважно є достатніми для опанування обраної ними льотної праці, проте їх розвиток (тренування) цікавили нас з точки зору впливу на інші показники, пов'язані з ними позитивними кореляційними зв'язками високого рівня, які були наведені вище. Наявність зв'язку свідчить про можливість проведення спільної роботи для формування цих явищ, адже підвищення одного з них тягне за собою становлення іншого.

Висновки. Змістові лінії розвитку психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності базуються на глибокому теоретичному аналізі психолого-педагогічних джерел з проблеми дослідження та результатах експериментального вивчення даного явища. Отже, психологічна готовність є загальною, довготривалою, підготовленою усіх сфер психіки до виконання діяльності з високою результативністю; інтегративним особистісним утворенням та включає наступні компоненти: мотиваційний,

компонент досвіду (змістова та операційно-організаційна складові), професійно важливі особливості психічних процесів (пізнавальних та емоційно-вольових), професійно значущі особистісні властивості (особливості темпераменту, характеру, здібностей).

На констатувальному етапі дослідження було виявлено компоненти психологічної готовності та їх показники, що потребують цілеспрямованого психокорекційного впливу на формувальному етапі дослідження. Зокрема, цінності саморозвитку та власного престижу в професії, спрямованість інтересів у напрямку «Людина-Знакова система» (мотиваційний компонент), академічна успішність (компонент досвіду), швидкість переробки інформації, середня продуктивність уваги, просторове і репродуктивне мислення (професійно важливі особливості психічних процесів). Кореляційний аналіз за критерієм Спірмена показав наявність зв'язку між вище наведеними показниками компонентів психологічної готовності, що уможливило проведення спільної корекційної роботи для їх розвитку, адже підвищення одного з них тягне за собою становлення іншого. З цього випливає, що Програма розвитку психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації передбачає психокорекційний вплив одразу на три складові психологічної готовності (мотиваційний компонент, досвід та професійно важливі особливості психічних процесів) з урахуванням наявності, характеру і рівня значимості взаємозв'язків між ними, а також механізмів формування кожного окремого компонента залежно від ступеню соціальної чи

біологічної обумовленості його становлення.

Література

1. Чернявська С.М. Професійна готовність до діяльності як умова професійної самореалізації студентів-пілотів цивільної авіації / С.М. Чернявська, О.П. Хохліна // *Moderní aspekty vědy: XIV. Díl mezinárodní kolektivní monografie / Mezinárodní Ekonomický Institut. r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut. r.o., – 2021. – Т. 14. – С. 287-306. – Режим доступу: <http://perspectives.pp.ua/public/site/mono/monography-14.pdf>.*

2. Чернявська С.М. Психологічні аспекти професійної діяльності пілотів цивільної авіації та їх підготовки у ЗВО / С.М. Чернявська // *Перспективи та інновації науки. Серія: «Психологія». – 2023. – Вип. 7 (25). – С. 461-476.*

3. Корольчук М.С. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Корольчук М.С., Крайнюк В.М.// Київ: Ніка-Центр, 2010. – 536с.

4. Чумаков М.В. Діагностика емоційно-вольової регуляції діяльності: навч. посіб. / М.В. Чумаков. – Х.: ХНУ, 2012. – 100 с.

5. Чернявська С.М. Про методику вивчення психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності / С.М. Чернявська // *Перспективи та інновації*

науки. Серія: «Психологія». – 2024. – Вип. 1 (35). – С. 684-701.

6. Чернявська С.М. Результати емпіричного вивчення мотиваційного компонента психологічної готовності майбутніх пілотів цивільної авіації до професійної діяльності / С.М. Чернявська // *ПОЛІТ. Сучасні проблеми науки. Гуманітарні науки: тези доповідей XXII Міжнародна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти і молодих учених (4-7 квітня 2023 року). – Київ: НАУ, 2023. – С. 148-149.*

7. Cherniavska, S.M., Khokhlina, O.P., Didukh, M.M. (2023) Empirical research of professionally important mental processes of pilot students and their correlation with academic performance. *ICERI 2023 Proceedings: 16th annual International Conference of Education, Research and Innovation, Vol. 16, 4242-4248. Retrived from <http://doi:10.21125/iceri.2023.1065>*

8. Чернявська С.М. Результати емпіричного вивчення професійно значущих особистісних властивостей майбутніх пілотів цивільної авіації / С.М. Чернявська // *Індивідуальність у психологічних вимірах спільнот та професій: збірник наукових праць / за заг. ред. Л.В. Помиткіної, О.П. Хохліної, Л.С. Яковицької. – К. : МВЦ «Медінформ», 2023 С. 150-158.*

9. Загальна психологія: хрестоматія: навчальний посібник / О.П. Хохліна, І.В. Кущенко, М.О. Гребенюк. – К.: НАВС, 2012. – С. 441-447.

*S. Cherniavska, postgraduate student
National Aviation University, Kyiv (Ukraine)*

CONTENT LINES OF DEVELOPMENT OF FUTURE CIVIL AVIATION PILOTS' PSYCHOLOGICAL READINESS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY

The article presents and analyses the results of the theoretical and empirical research of psychological readiness of future civil aviation pilots for professional activity, on the basis of which the main content lines of development of psychological readiness for activity at the formative stage of the study were derived. The methodological basis of the empirical study was the author's conceptual model of psychological readiness of student pilots for professional activity, which summarises the views of scientists on understanding the essence of the concept of psychological readiness for professional activity and its structure, taking into account the psychological aspects of the flight activity of a civil aviation pilot and the conditions of such activity. At the ascertaining stage of the study, the following components of psychological readiness and their indicators were identified that require targeted psychocorrective influence at the next formative stage of the study (values of self-development and personal prestige in the profession, orientation of interests in the direction of "Human-Sign System" (motivational component), academic performance (experience component), information processing speed, average attention span, spatial and reproductive thinking (professionally important features of mental processes). The correlation analysis by Spearman's criterion showed the existence of links between the above indicators of psychological readiness components, which will make it possible to conduct joint correctional work. The Programme for the development of psychological readiness of future civil aviation pilots for professional activity provides for psycho-corrective influence on three components of psychological readiness (motivational component, experience component and professionally important features of mental processes) at once, taking into account the presence, nature and level of significance of the relationships between them, as well as the mechanisms of formation of each individual component depending on the degree of social or biological conditionality of its formation. The results of the implementation of such a Programme will be reflected in the following scientific papers.

Keywords: content lines of development, psychological readiness, professional activity, civil aviation pilots.

References

1. Cherniavska, S. & Khokhlina, O. (2021) Profesiina hotovnist do diialnosti yak umova profesiinnoi samorealizatsii studentiv-pilotiv tsyvilnoi aviatsii [Professional readiness for activity as a condition for professional self-realization of civil aviation students-pilots], Modern aspects of science: XIV. Volume of an international collective monograph. (Vol. 3), (pp. 279-290). Retrived from: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/54366> [in Ukrainian].
2. Cherniavska, S. (2023) Psykholohichni aspekty profesiinnoi diialnosti pilotiv tsyvilnoi aviatsii ta yikh pidhotovky u ZVO [Psychological aspects of professional activity of civil aviation pilots and their training in higher education institutions]. Perspektivy ta innovatsii nauky. Serii: «Psykhologhiia» - Prospects and innovations of science. Series: "Psychology". (Vol. 25), (pp. 461–476). Retrived from: <http://perspectives.pp.ua/index.php/pis/article/view/4076/4099> [in Ukrainian].
3. Korolchuk, M. & Krainiuk, V. (2002) Teoriia i praktyka profesiinoho psykholohichnoho vidboru [Theory and practice of professional psychological selection]. Kyiv: Nika Center [in Ukrainian].

4. Chumakov, M. (2008) Diagnostics of emotional and volitional regulation activities [Diahnostyka emotsiino-volovoi rehuliatsii diialnosti]. Kharkiv: KhNU [in Ukrainian].

5. Cherniavska, S. (2024) On the methodology of studying the psychological readiness of future civil aviation pilots for professional activity [Pro metodyku vyvchennia psykhologichnoi hotovnosti maibutnikh pilotiv tsyvilnoi aviatsii do profesiinoi diialnosti] *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Serii: «Psykhologhiia» - Prospects and innovations of science. Series: "Psychology". (Vol. 1), (pp. 684-701) [in Ukrainian].*

6. Cherniavska, S. (2023) Results of an empirical study of the motivational component of future civil aviation pilots' psychological readiness for professional activity [Rezultaty empyrchnoho vyvchennia motyvatsiinoho komponenta psykhologichnoi hotovnosti maibutnikh pilotiv tsyvilnoi aviatsii do profesiinoi

diialnosti]. *POLIT. Suchasni problemy nauky. Humanitarni nauky: tezy dopovidei KhKhII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia здобувачив вищої освіти і молодих учених — Modern problems of science. Humanities: abstracts of the XXI International Scientific and Practical Conference of Higher Education Applicants and Young Scientists, 148-149 [in Ukrainian].*

7. Cherniavska, S.M., Khokhlina, O.P., Didukh, M.M. (2023) Empirical research of professionally important mental processes of pilot students and their correlation with academic performance. *ICERI 2023 Proceedings: 16th annual International Conference of Education, Research and Innovation, Vol. 16, 4242-4248. Retrived from <http://doi:10.21125/iceri.2023.1065>*

8. Khokhlina, O.P, Kushchenko, I.V., & Hrebenuk, M.O. (2012) *Zahalna psykhologhiia [General psychology]. Kyiv: NAVS [in Ukrainian].*

Надійшла до редколегії: 01.05.2024

Прийнята до друку: 17.05.2024